

A Magdolna-szüzsék és motívumaik, valamint ezek interpretációi Baka István, Viktor Szosznora és Borisz Paszternak költeményeiben

„...a Biblia egyetemessé tett vagy költői jelentésszerkezet, amely magába foglalhat számos diszkurzív (...) értelmezést.”¹ A Magdolna-szüzsék és motívumaik² ilyen diszkurzív értelmezését nyújtják Baka István, Viktor Szosznora és Borisz Paszternak költeményei. Például hogy miként épülnek ki a hagyományos (bibliai, apokrif, néphagyománybeli) szüzsékből a költeményekben fellelhető szüzsék, motívumok, milyen problémákat vetnek fel a különböző Magdolna-szüzsék interpretációi az idő, tér, „határ”, beavattatás, út, kiválasztottság, küldetés, szerepkeresés – szerepvállalás, tanítvány – mester, magváltás és hatóköre, élet – halál – feltámadás, újjászületés, kétely és századvég motívumainak körében. E motívumok egyben közös szegmentumai is Baka,

1 Frye, Northrop: *Kettős tükör*. Bp. 1996. 128.

2 Veszeloovszkij nyomán szükségesnek tartom a szüzsé és motívum fogalmainak megkülönböztetését. „A szüzsé fogalma alatt olyan témát értek, amelyben különféle állítások-motívumok cikáznak, (...) bonyolult sémák, amelyek ábrázoló rendszerében az emberi élet és pszichikum ismert tényei általánosultak, a mindennapi valóság váltakozó formái szerint.” (In.: Veszeloovszkij, A.N.: *A szüzsé poétikája*. Pécs, 1996. 205., 198-199.)

Veszeloovszkij, Ricoeur meghatározásait figyelembe véve, valamint Bernáth Árpád, Széles Klára, Csuri Károly és Fülöp László nyomán motívumnak tekintem azokat a legegyszerűbb ismétlődő jelentésegységeket, amelyek azáltal kapnak szimbolikus tartalmat létrehozó funkciót, hogy „vagy különböző, szemantikailag értelmezhető kontextusban” vagy „azonos kontextusban (...) ismétlődnek meg.” (In.: Bernáth Á.: *Irodalmi művek értelmezésének kérdéséhez*. ItK, 1970. 2. 213-221.; Széles K.: *Motívum- és novellaelemzés*. It, 1993. 3. 852-868.; Csuri K.: *Isméltés, narratika, interpretáció*. Literatura, 1978. 3-4. 181-191.; Fülöp L.: *Az anekdotától a satíráig*. Studia Litteraria, 1978. 16. 21-56.), lásd még: Veszeloovszkij, 1996.; Ricoeur, P.: *Nyelv, szimbólum és értelmezés*. Szeged, 1987. 555.

Szosznora és Paszternak költészetének, poétikájának. Hármuk hét költeménye többszintű valóságos és látens dialógust rejt, tipológiai és genetikus kapcsolatokat, fordításlélektani/fordítástechnikai vonzatokat. Jellemzi őket „...a társadalmi realitás jelenének, a történetiségnek és a mítosznak a hármas dimenziója – mint a remitologizációs szemlélet és poézis alappillérei...”³

Baka Leningrádban/Szentpéterváron töltött részképzése idején kapta egy barátjától Szosznora negyedik verseskötetét – *Аист/ Gólya* – (előző kötetei: *Januári zápor, Triptichon, Lovasok*), így ismerkedett meg Szosznora költészetével. Első önálló fordításkötete Szosznora költeményeit tartalmazza (1986.), mely egyben az első magyar nyelvű fordítása Szosznora lírájának. A kötethez írott utószava szerint különösen kedvelte az óorosz tematikájú Boján-verseket, foglalkoztatta Boján mint alterego kérdése, melynek hatása főként a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* kötetén érzékelhető. „az a tíz év, melynek során visszavisszatértem Szosznora olvasásához, számomra sem volt tanulságok nélküli, hatását saját verseimen érzem”⁴ – írja. Barátai a személyes találkozásig fiktív alaknak képzelték Szosznorát, a fordított verseket szerepverseknek vélték (Csordás Gábor szavaival élve,⁵ fordításaira belső szükségletből, vágyból eredő kifejezőerő jellemző, amely ugyanúgy viszonyrendszereket ábrázol, mint az eredeti mű, ugyanúgy kiragadja az eredeti kontextusból a nyelvi tényeket és új kontextust hoz létre, akár az eredeti). Szőke Katalin megállapítása szerint „Baka költészetében a Szosznora-fordításkötet kapcsán tudatosul a szerepvers.”⁶ Tarján Tamás a fordítás-kötetet Baka többi kötete mellé sorolja.⁷ A Szosznorával való személyes találkozás csalódásáról Szepesi Attila emlékezik meg.⁸ A csalódás ellenére költészetük több szempontból is rokonságot mutat

3 Jánosi Zoltán: Nagy László mitologikus költői világa. Miskolc, 1996. 82.

4 Szosznora, V. versei. Utószó. Bp. 1986. 58.

5 Csordás Gábor: Bábel jele: avagy vágy és szorongás a (b)irodalomban. Magyar Lettre Internationale, 1995 tél

6 Szőke Katalin: A költő és műfordító szerepcseréje. Forrás, 1996. 5. 68.

7 Tarján Tamás, 1987. 03. 24. 7.

8 Szepesi Attila: A cella. Tiszatáj, 1996. 9. 20-25.

– „a nyelv iránti szeretete, vagy a történelem iránti érdeklődése miatt nagyon közel áll hozzám”⁹ – állítja Baka a Dránevic Istvánnak adott interjújában. A nyelv szeretetén belül mindkettőjükre jellemző a nyelvi elemekkel folytatott virtuóz játék, a költői képek aprólékos kidolgozottsága. Tematika szempontjából leginkább az irodalmi, történelmi, vallási, kultúrtörténeti „dogmák” újraértékelésére, újjáértelmezésére való hajlamuk, késztetésük hasonló. Közös nyelvet teremt számukra a „magány-költészet”, a felszámolhatatlannak tűnő kétely, a hit az alkotásban, az angyalokban, s a zápor tisztító hatalmában.

Paszternak Magdolna-versei a Zsivago-regény utolsó fejezetének költeményei között szerepelnek, így az értelmezés egyik kontextusát a mű egésze nyújtja. A regény valamennyi értelmezője kiemeli, hogy a költeményeket megelőző szöveg a „Zsivago versek”, „A mű” genezisést örökíti meg, kommentárként szolgál azokhoz.¹⁰ Míg a versek a regény eszmei, alkotásfilozófiai szintéziseként is értelmezhetők, a költeményekről Paszternak egy beszélgetés alkalmával így vallott: „a regény szerkezeti vázlata a kísérő versekben van.”¹¹ A versek szinte hiánytalanul megjelentek a regény kiadása előtt, külön is, a *Земная* című folyóiratban. A regényben szereplő versek mindegyike, így a két Magdolna-vers is Paszternak költészetében a negyvenes évek líráját idézi. E korszakát alapvetően meghatározza az élet – halál – feltámadás/újjászületés gondolköre, a halhatatlanság kultusza.¹² A halhatatlanság egyetlen útja számára a mikro- és makrokozmosz szférájában egyaránt az alkotás. Nem határokról, inkább az átmenetekről szól. A versekben az evangélium újjáértelmezési lehetőségeit vizsgálja. Az alkotás útjának két értelmezését nyújtja: az „ószövetségi utat” – a szó teremtő hatalmát –, mely azonban csak részben tölti be funkcióját; valamint az „újszövetségi utat”, vagyis az alkotás halált legyőző mítoszát, amely el-

9 Dránevic István: Szekszárdi mise. Frrás, 1996. 5. 11.

10 Han Anna: Borisz Paszternak „Zsivago doktor” című regényének alkotásfilozófiai koncepciója. Helikon, 1993. 6. 202.

11 Elbert János: Paszternak. In.: Az új szovjet irodalom. Bp. 1967. 53-70.

12 Han A., 1993.

sősorban Zsivago által töltheti be funkcióját, de amelynek beteljesítéséhez Lara/Magdolna kiegészítő szerepe is szükséges. Lara, akár Magdolna először a szó erejével szembeül, s egy folyamat eredményeként jut el a másik út megismeréséhez. A Zsivago-regényt Pór Judit fordította, azonban az 1979-es gyűjtemény több verse Baka fordítása. Tolmácsolta Mandelstam, Venclova, Cvetajeva, s Paszternak verseit is, s halálának évében megjelent két fordításkötete, melyek Brodskij és Puskin verseit tartalmazzák. Füzi László Baka szerepverseit értelmezve írja: „A költő Baka István és a műfordító Baka István között egyébként is roppant szoros a kapcsolat, (...), s mindkettő jócskán hat a másikra.”¹³ Fordításai, írásai, költeményeinek intertextualitása egyaránt tanúskodnak arról, hogy nem csupán fordítója, de értője is az orosz irodalomnak.

A Magdolna-szüzsék „forrás” jellege

A költemények Magdolna-motívumainak értelmezéséhez szükséges kiemelni a hagyományos Magdolna-szüzsék „forrás” jellegét.

A kanonizált bibliai szüzsék, az apokrif iratok, s az irodalom Magdolna-szüzséi Magdolna személyiségének különböző részleteit ragadják ki, ahol az alkalmazott motívumok a lét-élmény kifejezőeszközeivé is válnak (tehát meghatározó; hogy mely szüzsék mely motívumai válnak hangsúlyossá). Mi az oka annak, hogy Magdolna alakja archetípussá vált? A különböző Magdolna-szüzsék interpretációinak mely motívumai fejezik ki legmarkánsabban Magdolna „vonzerejének” lényegét? Frye a nőalakokat két csoportba sorolja: „az anyafigurák, illetve a házastársi és menyasszonyi figurák csoportjába.”¹⁴ Magdolnáról így ír: „köztes menyasszonyi alak a démoni parázna és az apokaliptikus menyasszony között, és az ember bűnből való megváltását jelképezi. Alakja a 'bűnös nőként' feltűnik az evangéliumokban is (Lukács 7, 37-

13 Füzi László: Szerepversek – sorsversek. Jelenkor, 1995. 12.

14 Frye, Northrop: Kettős tükör. Bp. 1996. 239.

50.), és gyakran azonosítják Mária Magdalénával...”¹⁵ Az óvatos fogalmazás jelzi a tipológiai hovatarozás problémáit, a „köztes menyaszony” típus pedig nem csupán Magdaléna alakjának összetettségét, el-
lentmondásosságát, de sehová és mindenhová tartozását is. Egy identi-
tását vesztett és új identitást nyert, újjászületett életet. Frye még egy
megjegyzést tesz Magdolnáról: „A legtöbb keresztre feszítést ábrázoló
képen a keresztfa alatt áll Mária kékben és Mária Magdaléna piros-
ban.”¹⁶ Amint a keresztény iratok, az apokrifok, a népköltészet és az
irodalmi interpretációk más-más kontextusba helyezik Magdolna alak-
ját, a piros szín a kontextusváltással újabb szemantikai horizontokkal
bővül. Magdolna ezáltal részesedik Krisztus áldozatából, az újjászüle-
tésből, a Szentlélekből, a bűnbánatból, a pokol tüzéből, hordozója a
melegségnek, szeretetnek. Mégsem azonosul egyikkel sem, más „szí-
nekkel” keveredik, kerül kapcsolatba. Állandó kísérő színei a kék (víz,
tisztaság, hűség, Fiú), a fehér (tökéletesség, tisztaság, Atya), s a fekete
(gyász, alázat, világmegvetés). Ugyanezeket a színeket találjuk a for-
rásszövegekben és az irodalmi interpretációkban is. Magdolna közpon-
ti figura, azonban kiegészítésre, beteljesítésre szorul, s feladata kiegé-
szítés, beteljesítés. Baka, Szoszora, Paszternak Jézus mellett, köztes
alakként ábrázolja, valahol fehér és fekete között, de még Jézust a fe-
hérhez közeli „kékkel”, Magdolnát a feketéhez közeli „pirossal” azono-
sítják. Goloszovker megfogalmazásában válik e „köztes állapot” pon-
tosan érzékelhetővé: „...a sötétségből kétségbeesett erőfeszítéssel tört
Jézus felé egy félmeztelen nő, Magdaléna, kezét őfelé nyújtva. Mellét
erős, sötétbarna kéz markolta szétterpesztett ujjakkal: húzta vissza az
asszonyt a sötétségbe. Magdaléna válla fölött borzas, sötét fakóvörös
férfifej látszott homályosan – Júdás. Júdás szemlátomást nem akarta
odaengedni Magdalénát a feltámadt Krisztushoz s húzta vissza a sötét-
ségbe.”¹⁷ Magdolna a végletek között őrlődő ember jelképe, nem első-
sorban keresztény etikai értelemben, inkább profán vonatkozásában.
A Magdolna-szüzsék interpretációi szerint őrlődése nem kételyből fa-

15 Uo. 241.

16 Uo.

17 Goloszovker: Az elégetett regény. Magyar Lettre Internationale, 1992. 5. 24.

kad, a húzó – és visszahúzó erő egyaránt külső beavatkozásként éri, megéli, elszenvedti a bűnös asszony, valamint a tanítvány szerepet, az utat, amellyel a „szerepváltás” jár, azonban az átalakulás pillanata nem szenvedés, a választás nem kérdéses számára. A kétely Jézusé – a kiválasztottság, a küldetés, a megváltás hatókörének kételye (különösen az irodalmi interpretációkban), amelyben nem osztozhat vele senki.

A Biblia három hangsúlyos kontextust nyújt a Magdolna-szüzsékhez: a beavattatását, a kereszthalálét, s a feltámadását. „...könnyeivel kezdé öntözni az ő lábait, és fejének hajával törle meg, és csókolgatá az ő lábait és megkené drága kenettel”¹⁸ – ez a kép három lényeges motívumot tartalmaz a haj, a könny, s az olaj motívumait, s megörökíti Magdolna megtisztulásának, beavattatásának, újjászületésének pillanatát.

„Néki sok bűne bocsáttatott meg, mert igen szeretett, a kinek pedig kevés bocsáttatik meg, kevésbé szeret.”¹⁹ Központi szerepet kap ez a gondolat az orosz irodalmi interpretációkban, különösen a Szent atyák élettörténeteinek hatására. Hozzájárul ahhoz a „magdolnai titokzatos-sághoz” is, amely Bakát, Szosznorát, és Paszternakot is foglalkoztatja.

A kereszthalálnál jelenlévő Magdolnáról Márk, Máté és János evangéliuma²⁰ is megemlékezik. Márk és Máté hangsúlyozza a szemtanúk távolságát, amely az irodalmi interpretációkra is nagy hatást gyakorol a privát és közösségi küldetés kérdésében. A visszatérés, feltámadás az Abszolút megnyilatkozása, melyben a Magdolna-verseket tekintve – s a bibliai szöveg is lehetővé tesz ilyen jellegű értelmezést – nem is a megváltás inkább a dialógus újraindítása, folytatása válik hangsúlyossá. Lehetőség adódik a csend, az úr betöltésére, a szakadék megszüntetésére – még ha a törésvonal örökké látható is marad –, lehetővé teszi, hogy legalább kérdés formájában megfogalmazódjon a befejezettség, lezárttság, végesség élményének elkerülhetősége.

A feltámadást követő első – Magdolnával folytatott – dialógus ihletése érzékelhető leginkább a Magdolna-versek szövegén. Míg a bibliai

18 Lk. 7. 38.

19 Lk. 7. 47.

20 Mk. 15. 40.; Mt. 27. 55.; Jn. 19. 25.

szüzsében a belső aktivitás a feltámadást követően dominánsan külső aktivitássá válik, mind Jézus, mind Magdolna tekintetében, a Magdolna-versek kétségbe vonják a külső aktivitás lehetőségét, kérdésessé teszik a megváltás külső hatókörét. Baka István így ír: „Kívül lenni, a visszhang csendjében. Ennyi most a program. Beérkezés helyett megérkezés. Mert a megérkezés néha azt jelenti, kívül kerülni mindenen, ami nem legbelül van.”²¹ Ehhez a gondolathoz kapcsolhatók az apokrif Magdolna-Jézus szüzsék. „Elgondolkodtatni akarok, /merő gondolat révén teljesen.”²² A héberek szerinti apokrif evangélium-töredékben a Magdolna-szüzsék négy fő típusa található: Magdolna bűnből való megváltása, a feltámadás tanúsága, Magdolna és Jézus dialógusa a tanítványokról, valamint Simon Péter és Jézus párbeszéde Magdolna ürügyén az asszonyok üdvözüléséről. Magdolna bűnből való megváltását nem részletezi, a feltámadás tanúsága az asszonyok menekülésével nyitott marad, különleges és érdekes azonban a másik két szüzsé. „Mariham, Mária Magdolna így szólt Jézushoz: Mihez hasonlítanak a tanítványaid? Ő ezt mondta: Kicsiny gyermekekhez hasonlítanak, akik egy darab földön hálnak, mely nem az övék.”²³ Ez a gondolat a lélek és szellem önállóságának, változásának, átalakulásának vonatkozásában felidéződik a Baka és Paszternak költészetében. Szintén ehhez a gondolatkörhöz kapcsolható a lélek átalakulásának folyamatát idézve az „élő lélek”-hez vezető út tanítása, mely felé Baka, Szoszora és Paszternak egyaránt szkepszissel fordul.

A néphagyományban fellelhető Magdolna-szüzsék a bűn-bűnbocsánat tárgykörét hangsúlyozzák, valamint, mintegy a hagyományozódás folyamatának leképezéseként, az „evangélium”, a jó hír terjedési mechanizmusát.

„... aki nem tud tanítvány lenni, az a legfontosabb dolgokban laikus és exoterikus marad.”²⁴ Tanítvány-e Magdolna? A keresztény kom-

21 Baka István, Forrás, 1996. 18.

22 Adamik Tamás: Apokrif iratok. Az apostolok csodálatos cselekedetei. Bp. 1996. 15.

23 Uo.

24 Hamvas Béla: J.D.; Vagy a beavatás. Bp. 1992. 203.

mentárok a női tanítványok körében emlegetik. „Jézus tanítványa volt, aki nemcsak hallgatta, hanem értette is a Mestert, jelezte útját, hirdette a közeli és távoli jövőt.”²⁵ Az irodalmi interpretációkban is tanítványként jelenik meg (*Mester és Margarita*, *Az elveszett regény*, *Zsivago doktor*, Szosznora és Baka lírája). Különleges tanítvány – kiválasztott „A” Kiválasztott mellett. Hosszú utat tesz meg a tanítvánná válás folyamatában, a beavattatás útját. Ez a vertikális térben való mozgás, fiktív, szimbolikus, „szakrális” mozgás (jelképezi a test, szellem, lélek alászállását és felemelkedését egyaránt). A beavattatás határátlépés. Magdolna beavattatása egészen különleges. Baka költői megfogalmazása, a Magdolna-zápor részben erre utal. Arra a rituális beavattatásra, amelyben a könnyáradat a tisztító erő, egyben azon keresztény törekvés szimbóluma is, amely a Megváltó terheinek könnyítésére irányul. A beavattatás, határátlépés tekintetében a Magdolna-versek mindegyike a kanonizált szüzséket gondolja tovább, hangsúlyozva Magdolna kiemelt tanítvány szerepét. Míg Jézus alakjában az „emberi” vonást írják körül, hangsúlyozva Megváltó-szerepét, Magdolna tanítvány szerepében a kiválasztottságot jelenítik meg, fokozottan érzékeltetve emberi vonásait. Jézus és Magdolna viszonyában mindannyian a dialógust emelik ki. A dialógus többszintű „interpretációs dialógus”. A tanítványi szerep összefügg az alkotással, a tanítvány részesül alakulásában, befogadásában.

A Magdolna-szüzsék interpretációi Baka, Szosznora és Paszternak költeményeiben

Baka István három Magdolna-versét 1980 előtt írta – *Szakadj, Magdolna-zápor*, 1973; *Tűzbe vetett evangélium*, 1977; *Mária Magdolna*, 1979. Istenképét ekkor még így jellemezte: „Természetesen a versek-

25 Lenkeiné Semsey Klára: *A nők az újszövetségben*. Bp. 1993. 154–155.

ben szereplő Isten nem a vallás istene, számomra a sorsunkat befolyásoló, irracionálisnak érzett erők jelképe, ezért közönyös vagy gonosz. Mária Magdolna a naiv hit és az 'asszonyi', Krisztus a sorsát vállaló ember – ezeknek a neveknek még a mi tudatunkban is hatalmas érzelmi tartalmuk van, ezért használom és használják sokan. A bibliai motívumok a mi költészetünkben Adynál vetkezték le teljesen a vallási mezt, s váltak azáltal igazi lírai közkinccsé.”²⁶ Istenképét, Istenhez való viszonyát tekintve jelentésbővülés, jelentésváltozás figyelhető meg későbbi lírájában. Isten megmarad számára metaforának („Számomra Isten egy metafora”)²⁷, de jelentéstartama bővül a pillanatokra szabott reménnyel, s olyan bizonyossággal, amelyhez a pokol kínjainak megtapasztalásán keresztül vezet az út. Számára is, akár Paszternak és Szosznora számára a dialógus válik hangsúlyossá „mióta élek, várlak”; „Templomod küszöbén várok reád, Uram...” Míg Paszternak és Szosznora Krisztust, Baka a *Tűzbe vetett evangéliumban* Istent vonja be a dialógusba. A *Magdolna-zápor* és a *Mária Magdolna* Jézusát a „személyes” megváltás igénye, a továbbéléshez, továbblépéshez, alkotáshoz szükséges „jelek” személyes megtapasztalása ihleti, Jézusa az elvárásokat tekintve isteni, a megtapasztalás igényét tekintve emberi attribútumokkal rendelkezik. A megváltás, megváltódás kérdéseit inkább Magdolnához kapcsolja, Jézus alakjának emberi vonásait hangsúlyozza, dialógusai ezért (is) kétségbeesésből, teljességigényből, útkeresésből adódó kérdések-válaszok – magányról, Istenről, alkotásról... Időszemléletében a jelen válik hangsúlyossá. A költemények jelene a megváltatlanságról tanúskodik, a dialógus iránti vágy, annak erőltetése a megváltás, megváltódás igényére utal (ezt idéző motívumok a fűrésztés, áldozás, kereszthalál motívumai). Visszatérő motívuma a „század”, a 20. század, melyhez a kiüresedés, halál, felejtés általi fenyegetettséget fűzi, Szosznorához hasonlóan. „Kétezer esztendeje várok reád, Uram. / ... / Templomod küszöbén várok reád, Uram, és kétezer/esztendőm virradatain öt sebed pírja átszivárogoz”, később az univerzumért folyó küzdelem is lényegét veszítettnek, öncélúnak tűnik. Isten és Sátán

26 Görömbei András: Kérdések és válaszok. Lakitelek, 1994. 128.

27 Benyik György: Most, hogy az Istenről beszélünk. Forrás, 1996. 19.

küzdelme külsővé válik, ebben a „kívülségben” elveszni látszik az univerzum lényegi tere, a belső tér, a szubjektumban folyó küzdelem, végül – igaz, egyelőre hangsúlyosan a fikció szintjén – eljut a szubjektum „tanúként” való felszámolásáig. „Az űrben a galaktika-spirál még / Lökdösi felhúzott rugó a perceket / A Föld remeg / Megdördül és lavinaként lezúdul / Az ezredvég és mindent elsöpör / Kezdődhet újra/ Az Isten és Sátán közti pör / Csak itt alatt már nem marad tanúja” (*Rapszódia*). Ezzel helyezi szembe újra és újra a költeményekben rögzített belső küzdelmet, az isteni „teremtő erejének” alkotásban való megnyilatkozását. Ugyanakkor más veszélyt is jelez, a belső térbe transzponált univerzum „rázáródását” az alkotóra. Kitörési kísérleteit, vágyait részben az önmaga által emelt falak akadályozzák „mióta várom már ki szabadít meg” (*Circumdederunt*). Költeményei lírai önvallomások, belső monológok és dialógusok formájában, finoman kidolgozott költői képekkel, szigorú szerkesztési elvvel. A szerkezet gyakran a széthullott és/vagy kialakulófélben lévő világmodell ellenpólusa, vagy a természet örök körforgásának modellje.

A víz, a föld, a levegő mint az ember alapvető létfeltételeit biztosító elemek Baka privát univerzumában nem csupán az életet teszik lehetővé, hanem maguk válnak életté. Csak részben jelent ez átlényegített, antropomorfizált természetet, természetet mint lelki tájat,²⁸ az jellemzi az általa megjelenített elemeket, amit ars poeticájaként is vallott: „Az olyan verset szeretem, ami nemcsak szól valamiről, hanem önmagában véve is valami...”²⁹ Baka költészetében a hóhullás és zápor motívuma az „állandó” szemantikai horizont mellett (mely a hóhulláshoz főként a halál gondolatkörét a záporhoz elsősorban a küzdelem folyamatát kapcsolja) minden verssel újabb és újabb szemantikai horizonttal bővül.

Magdolna alakján keresztül párbeszédre, vitára készíteti a „naiv hitet” és a szkepszist, megfogalmazva a pillanat alatt megadatott bizonyosság rejtélyét, s a hiábavaló vágy, próbálkozás, küzdelem reménytelenségét. Baka ambivalensen viszonyul a Magdolna-féle „naiv hithez”. A jelen kínjainak esszenciájából nyert támadhatatlan észérvekkel

28 mint több kritikusa megjegyzi

29 Görömbei A., 1994. 123.

ironizálja, ugyanakkor vágyakozik a bizonyosság magdolnai „dinamikus harmóniája” után; keresztény etikai értéke kismértékben foglalkoztatja, minőségi mélysége, filozofikussága, szépsége annál inkább.

Baka első Magdolna-verse, a *Szakadj, Magdolna-zápor*, a bibliai „megtérés”-szüzsére épül, a belső átalakulás folyamatát transzponálva a lírai én belső folyamatává. A *Tűzbe vetett evangélium* az apokalipszis szüzséjéből merít, Magdolna „naiv hitét” szembehelyezi alakjának démoni jellegével, melyet Frye tipológiájában „apokaliptikus menyaszszony”-nak nevez. A *Mária Magdolna* az apokrif evangéliumokra utal vissza, szintén Magdolna alakjának kettősségét idézve. Szosznora két Magdaléna-verse, az *Első ima Magdolnához* és a *Második ima Magdolnához* a bibliai „megtérés”- és „tanítvány”-szüzséből meríti motívumait, hangsúlyozva Magdaléna beteljesítő, megőrző szerepét. Paszternak két Magdaléna-verse, a *Mária Magdolna I* és a *Mária Magdolna II* a kereszthalál szüzséjét ragadja ki. Szosznora és Paszternak a halált legyőző erőt az alkotásban látja, melynek része és részese Magdolna is. Az ő szerepe a profán megőrzés, beteljesítés, kereszthalál és feltámadás idején, s ezt követően az ambivalens értelmet nyert „mese”, a Jézus-szüzsé megőrzése által. A bibliai és apokrif szüzsék és motívumok profanizált szakrális (nehezen meghatározható) műfajokat vonzanak. A *Szakadj, Magdolna-zápor* a mély magánhangzók dominanciáját, a páros sorok rímeit, a sorok lejtését tekintve apokrif zsoltárnak, a szüzsé alapján apokrif evangéliumnak, az ünnepélyesség, zeneiség alapján Magdolna-himnusznak is tekinthető. A *Tűzbe vetett evangélium* a címében is műfaji utalást tartalmaz, mely megadja a vers szemantikai kódját is, mint apokrif evangélium. A *Mária Magdolna* a *Három Apokrif* részeként apokrif imának, fohásznak tekinthető. A főcím és az alcím oppozíciója ezúttal sem tűnik feloldhatónak, bár az apokrif jelleggel szemben itt inkább a Mária Magdolna megnevezésben domináló szentség kerül előtérbe. Szosznora versei a *Tűzbe vetett evangéliumhoz* hasonlóan műfaji megjelölést tartalmaznak. Az ima műfaja mellett azonban a testamentum, végrendelet, végrendelkezés műfaji jellegét is hordozzák. Paszternak első verse hálaadásra, imára emlékeztet, második verse apokrif evangéliumra.

A szüzsék és motívumok kiválasztása összefügg a versek szemantikájának lényeges elemét képező szerepkeresés-szerepvállalás kérdésével, mely meghatározza dialógusaik összetételét. Jelentős a megszólítások, megnevezések sorsa, nem közömbös, hogy a Mária, Mária Magdolna (mely a szakrális jelleget hangsúlyozza) vagy a Magdolna / az oroszban használatos Magdaléna fordul elő adott helyeken. (A fordítók ezt a dinamikát nem minden esetben követik.) Mindhárom szerző a szerep felvállalásának, érvényességének kérdését firtatja. Míg Baka a lírai ént helyezi az első két költemény középpontjába; harmadik verse, illetve Szosznora és Paszternak Magdolna szerepén keresztül keres választ a lírai én szerepének kérdéseire. Baka szembeállítja a közösségi szerepet az egyénivel, számára az új szerep az állandóság állapotából való kimozdulási kényszerrel függ össze. Az állandóság, mely „Baka-állapotnak” is nevezhető, leginkább a maniheizmus³⁰ fogalmával ragadható meg, legerőteljesebben a *Mária Magdolna*-versben érzékelhető. Bakát inkább a magdolnai kettősség, nem a Jézus-szerep ragadja meg. A zápor motívumát középpontba állítva a megtisztulás, a továbblépéshez szükséges újjászületés szükségességét hangsúlyozza. (Míg a zápor a *Magdolna-záporban* a megtisztulást, újjászületést szimbolizálja, a *Tűzbe vetett evangélium* negatív szemantikával rendelkezik, a serceg ige alkalmazásával fenyegetővé, ellenségessé, elidegenedetté válik. Szosznora a könny-záport a siratással, az oszthatatlan kétellyel kapcsolja össze, Paszternakhoz hasonlóan más motívumokat hangsúlyoz – a haj, ölelés motívumait, ezáltal az ápoló, megőrző funkciót kiemelve.) Az újjászületést követő magdolnai tanítvány-szerepet azonban visszautasítja „mint egykor Őt, fürösz meg/ és bocsáss el zokogva”. A *Tűzbe vetett evangélium* a hitelét vesztett szerepek költeménye is. A keresés Isten- és szerepkeresés, egyben időleges leszámolás Istennel és a szereppel („én is / prédikáljam hülye vizeknek, / hogy a Mennyek Országáa ők, hol ponty-arkangyalok lebegnek?”). A keresés hiábavalóságát, az újjászületés/szerepváltás lehetetlenségét hangsúlyozzák a vers-

30 A fogalmat Rába György alkalmazta Baka költészetére. Sátán és Isten foglya. Holmi, 1997. 2. 284-289.

ben szereplő állat-motívumok. A kutya, az élők és holtak közötti hírnök, a bibliai értelemben lélekvivő nem képes betölteni funkcióját; az ördög elől Krisztushoz menekülő, benne megváltást kereső keresztény, s a feltámadás szimbólumaként az eretnekséget, gonosz szellemet, bujaságot szimbolizáló rókának áldozatul eső nyúl, drasztikus kifejezése a démoni győzelmének. A Szosznora második versében (*Második ima Magdolnához*) szereplő állat-motívum inkább pozitív szemantikával szerepel. A kakas ambivalens motívumával utal a hagyományosan kakashoz társított árulásra (a Júdás-pénz említése – mely szintén viszatérő motívuma a költeményeknek – is ezt az értelmet erősíti), a születőfélben lévő fény által a feltámadásra, újjászületésre is, valamint bűnbánatra, imára szólít fel, melyek a Szosznora által alkotott Magdolna-alak állandó attribútumai. Szosznora két költeménye a Magdolna-szerep megalkotása, melynek célja a Jézus-szerep erősítése, hitelessé tétele (az „Эпа – не та!” – „Ez nem az a század” – gondolattal szemben, mellyel Paszternakhoz hasonlóan utal a szerep korszerűtlenségére, feleslegességére, azonban mindketten elvetik ezt a gondolatot), s a szerep megalkotása mellett Szosznora a Jézus-szüzsé megőrzését emeli ki Magdolna feladatai közül. Erre utal a dialógusok alakulása is, a dialógusban a jézusi szerep kap aktív funkciót, Magdolna passzív szenvedő-alanya egy őt alakító folyamatnak; Baka és Paszternak Magdolnája a dialógusokban is aktív szerepben van feltüntetve. Míg Bakánál a kimozdulás, újjászületés aktivitása, Paszternaknál a testi-szellemi felnevelés, felkészülés aktivitása „допосты” kötődik hozzá. Pór Judit magyar fordítása nem utal a belső aktív cselekvésre.³¹ Paszternak Magdolna-költeményei a *Zsivago doktor* utolsó fejezetének versei között szerepelnek, ezért úgy gondolom, feltétlenül utalni kell a Lara-Magdolna párhuzamra. A regényt záró versciklusban a Lara-alak visszatér ősforrásához, Mária Magdolnához, a második versen kívül alakja szerepel „Zsivago” *Feltámadás* című elbeszélő költeményében. A három mozzanat középpontjában a mitikus körforgás áll, Magdolna alakjához először az élet, majd a halál, végül a feltámadás gondolatát társítja. Mag-

31 A fordítás-kritika nem Pór Judit interpretációját hivatott bírálni, inkább az értelmezésben nyújt segítséget.

dolna része a körforgásnak, a folyamatnak, a beteljesítésnek. Míg a halál és feltámadás szüzséjét Paszternak a hagyományos szüzsékből kiindulva interpretálja, az élet értelmezése a hagyományos szüzsékhez képest a Magdolna-Jézus, Lara-Zsivago viszonyban bővül a szerelem motívumával, mely profanizálja a szentttörténetet, ugyanakkor az alkotás szentségét kölcsönzi neki. A Lara-Magdolna, Zsivago-Jézus hasonlítás felveti az alterego-fogalom problematikáját. Az itt említett „hasonlóságok” – úgy gondolom – a kritikai alterego fogalmával határozhatók meg. A kritikai alterego és az „én” találkozása olyan én-szemlélet, amely „kívülről nézi önmagát, belülről kivetítve.”³² A kritikai-alteregók alapkonfliktusa a szembesülés, számadás, törekvés az emberi lét során felhalmozódott, átélt szélsőséges ellentétek (bűn-erény, büntetés-megbocsátás, hazugság-őszinteség, letűnt kor-jelen, élet-halál...) feloldására, a harmónia megteremtésére. Különös harmónia ez, a halál és a halál utáni csend inkább a feszültségek feloldásának, pillanatnyi megnyugvásnak nevezhető, melyet megbont a továbblépés kényszerének és igényének dinamikája.

Mindhárman szükségesnek tartották bemutatni Magdolna kettősségét a versek színvilágán keresztül is. Míg a *Szakadj, Magdolna-záporban*, Szosznora első imájában és Paszternak második *Mária Magdolna* versében a Magdolnához társított piros színt erőteljesebben a fehérhez, kékhez közelítik, a másik négy versben a fekete színnel rokonítják. A színek dinamikus egymásra hatása, keveredése, szemantikája összefügg a versek idő- és térszerkezetével. Míg a világos színekkel való keveredés a megtisztulás, újjászületés értelmezési lehetőségét támasztja alá, a vertikális térben való felfelé irányuló mozgás Szosznora és Paszternak költeményeiben nyelvi kifejezést is nyer. Szosznora a testiség elhagyásával, az árny-jelleg, a szellemiség hangsúlyozásával érzékelteti:

„Я тень меня. (...)

Я тень. Я только дух себя.”

32 Baránszky-Jób László: *Élmény és gondolat*. Bp. 1978. 361.; Szauder József különíti el az önarckép-alterego és a kritikai-alterego fogalmát. Szauder József: *Tavaszi és őszi utazások*. Bp. 1980.

Paszternak konkrétabb megfogalmazást alkalmaz: „Будет к небу рваться этот крест.” Baka csupán a lefelé irányuló mozgást jeleníti meg nyelvileg is kifejezve (szemétgödör, pokol, holtakat a földből), mely jellemző szemléletére a nyolcvanas évek előtt. Paszternak első versében az emlékként kísértő utca képe és a погребенье – temetés utal a lefelé irányuló mozgásra, sejtetve az ellentétes mozgást is. A lefelé irányuló mozgás a fekete színnel társul, a kísértés, halál, gyász, földiség szemantikáját erősítve. A vertikális mozgásban (is) kifejezést nyert térszemlélet mellett időszemléletük is hasonló. A Paszternakra különösen jellemző univerzálisan telített kimerevített pillanat belső folyamatait elemzik, a folyamatszerűségekre utal, hogy a hét versben csupán két konkrét időmegjelölés szerepel, a Baka-féle „Nagypéntek hajnal”, s a Paszternak második költeményében szereplő „трое суток”, melyek azonban szimbolikus értelmük által elveszítik konkrét időbeli vonatkozásukat. Bakánál a pillanat a *Szakadj, Magdolna-záporban* a lírai én hittel, reménnyel telített megtisztulás, megváltás utáni vágyának ideje; a *Tűzbe vetett evangéliumban* a vágyakkal, Istennel való személyes leszámolás, számvetés pillanata; a *Mária Magdolnában* az elhagyatott várakozás pillanata; Szosznora és Paszternak első verseiben a kereszthalál előtti pillanat, Szosznora második imájában a kereszthalál közeli pillanat; Paszternaknál a második versben a feltámadás előtti pillanat. A kiragadott pillanatok az abszolút bináris oppozíciót foglalják magukba, kezdetet és véget. Az így adódó szimultán látásmód összefonódik mindhármuk költészetében a bergsoni időkezeléssel. A kitágított pillanaton belül sem linearitás uralkodik, az időrétegek egyszerre léteznek, egyszerre nyilvánulnak meg.

A versekben megvalósuló idő- és térkezelés összefügg a költemények szerkezeti sajátosságaival. Baka mindhárom költeménye keretes szerkezetű. A záró kép, zárógondolat, mint egy gondolatrítmus megismétli a kiinduló képet, s annak szemantikáját, azonban tovább is fűzi azt, s a kettő egymás mellett szemantikai összegzést is tartalmaz. Mindhárom vers tartalmaz szerkezeti különlegességet. A *Szakadj, Magdolna-zápor* minden sora hétszótagos, a középső szakasz második és negyedik sorát kivéve: „csodát tehet a kín; (...) a meggyfák lombjain.”.

A vers szerkezeti középpontjában e sorok szemantikai hangsúlyt kapnak. A kín és a Krisztus-sebek színét idéző gyümölcs összekapcsolása részben a szenvedéstörténetet idézi, részben utal a szerep felvállalásának kínjaira, következményeire. A *Tűzbe vetett evangélium* szemantikájához hozzátartozik a hatos szám hangsúlyozása. A vers hat szakaszból áll, s hat mondatot tartalmaz. A hatos szám, mint a Teremtő és teremtet közötti megkülönböztetés, az Antikrisztus, s a hamis próféták szimbóluma, szemantikai részévé válik a versben megjelenített apokaliptikus képnek, mely időlegesen ateizmusba torkollik. A *Mária Magdolna* példa a Baka költészetében visszatérő hármasszerkesztésre (pl.: a *Sztyepan Pehotnij Testamentumának* három füzete, a *Carmen-sorozat*, az *Orosz triptichon*, s a *Három apokrif*, melynek első verse a *Mária Magdolna*). A szerkezet hármassága, s a szövegek jelentése oppozícióban áll, a teljességigénnyel, a renddel, a szakrálissal szembehelyezve az élet, a belső szféra rendjének bomlását, a profánt, az egyelőre beteljesületlen várakozást, ezt fokozza a Magdolna-vers két részre tagolásával, a vers első része és a záró rész közötti megszakítással is érzékeltetve a várakozás belső feszültségét, az ember-világmindenség mellett az Isten hiányát, a pokol és föld megtapasztalása mellett a menny hiányát, ugyanakkor kifejezve, hogy az elmúlás ténye része is a rendnek. Hasonló Magdolna-alak jelenik meg a *Völgy felett lebegő lány* című színművében, melyben szinte szó szerint megismétli a verset, egyben folytatva is azt, Magdolnáját kissé Hajnóczy *Jézus Menyasszonyához* hasonlítva. Szoszнора két verse lineáris szerkezetű, egy nyugodt képből kiindulva jut el a felütésig, mely részben lezár egy szemantikai egységet, ugyanakkor meg is nyitja azt. A második versben hangzásuk alapján rímbe csendíti az öllek – обнимаю és hibáztatom/kárhoztatom – обвиняю kifejezéseket. A távoli ölelés utalhat a kereszthalálra, mely Paszternak második versében is szerepel (7. szakasz/3-4. sorában). A kereszthalál és megbánás, kárhoztatás a kereszthalál kínját, a jézusi szenvedést idézi. Paszternakhoz hasonlóan kiemeli az áthaladt – перевал és megérkezett – привал főnevek közötti különbséget, melyet Paszternak a *Hamlet* című versben aforisztikus módon így foglal össze: „Жизнь прожить – не поле перейти.” Paszternak az első vers

hatsoros szakaszai közül kiemeli az elsőt, mely hétsoros, és a negyediket, mely ötsoros. A hetes szám szimbolizálja az abszolút jót (a három isteni és négy sarkalatos erényt), ugyanakkor az abszolút rosszat (a hét fő bűnt), rendelkezik a harmonikus (a világban megnyilvánuló Isten szent száma), s diszharmonikus (Krisztus utolsó szavainak, a harag edényeinek, az Apokalipszis pecsétjeinek száma) szemantikával. Az ötös szám, mely a vers szakaszainak száma is, az ember, a mikrokozmosz tökéletességének szimbóluma, a női (2) és férfi (3) princípium összege, az újrakezdés jelképe, az érzékszervek és ujjak száma, Krisztus sebeinek száma, s az ötszögű pentagramma megvédi az embert az alvilági erőktől. A két kiemelt szakasz oppozíciója is a két szám szemantikai rétegeinek oppozícióját hangsúlyozza – a sátáni vonzással szembehelyezve a beteljesülés bizonyosságát. Hasonló oppozíciót jelel meg a *сосуд* és *сосуд* kifejezések összecsengése. Az edény szimbólumához kapcsolva a leginkább kínoz jelentéssel szereplő ígét, az edény szimbolizálhatja a méregpoharat, a Jézus földi életének két végpontját megjelenítő kelyhet (Mária teste a belémerítkező Szentlélekkel, s a kehely, melybe Jézus a vérét csorgatja). A versben az összetört edény Magdaléna halálát és újjászületését is jelképezi.

Végül – bár fordítás-elemzésre nem vállalkozom – néhány fordításkritikai megjegyzést – főként a Baka-fordításokkal kapcsolatban – azért teszek, hogy illusztráljam, hogyan hat Baka versvilága fordításaira.

Szosznora első Magdaléna-versében a „*внимательно молясь*”- figyelmesen imádkozva, Baka fordításában az imádkozz csendesen formában szerepel. Ez összefügg Szosznora tanító és öntanító célzatával, valamint a Baka által megjelenített magánnyal. A második vers első három sorában az *это* névmás ismétlése részben kántált imát idéz, részben tárgyiasítja, határozottabbá teszi a képeket. Baka elhagyja az ismételt mutató névmást, ezáltal lágyabbá téve a szöveget. Az árny-jelleg Baka által főként pejoratív, Szosznora által inkább erőt adó, biztató és önbiztató értelmezésével Baka fordítása pesszimistább értelmezést takar. A silány jelző betoldásával is ezt az interpretációt erősíti, hiszen ez az orosz szövegben nem szerepel. „*Я отблеск отчих лиц.*” Az utolsó szakasz második sorának fordításakor nem kétségeimet és álmaimat

(„сомнения и сны”), az álmaimat kifejezést elhagyja, hangsúlyozva a kétely szerepét. A fordítás (mint olvasat, interpretáció) összehasonlítása az eredeti szöveggel hasonló szemléletre, költészetre vonatkozó következtetéseket eredményez, mint a költemények összehasonlítása. A Magdolna-szüzsék és motívumok, valamint azok költői megformálása, a hét költemény dialógusa tükörcserépnek bizonyulhat az életművek árnyékában, mégis Baka, Szosznora és Paszternek más műveire is vonatkozó alapvető poétikai és szemléleti jellegzetességeket tükröz.